

УДК 378.2(575.2)(04)
DOI 10.58649/1694-8033-2024-3(119)-45-49

СУЛАЙМАНОВА Р.Т., БООБАЕВА Н.А.
Ж. Баласагын атындагы КУУ
СУЛАЙМАНОВА Р.Т., БООБАЕВА Н.А.
КНУ имени Ж. Баласагына
SULAIMANOVA R.T., BABAEVA N.A.
KNU named after J. Balasagyn

ЖОГОРКУ ОКУУ ЖАЙЛАРДА БОЛОЧОК МУГАЛИМДЕРДИ ДАЯРДООНУН ИЛИМИЙ-ТЕОРИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ
В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

SCIENTIFIC AND THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE TRAINING OF FUTURE
TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Кыскача мүнөздөмө: Билим берүү системасынын бирден бир негизги кыймылдаткыч күч педагогикалык кадрларды даярдоо тармагы болуп саналат. Себеби дүйнө жүзүндөгү калктын төрттөн бир бөлүгүнүн билим берүү системасы менен түздөн түз байланышы бар. Бул учурда мугалимдин коомдо ээлеген орду канчалык экендиги өзүнөн өзү көрүнүп турат. Мугалимдин ролу аны даярдоонун теориялык жана практикалык жагдайларына көз каранды. Ушуга ылайык макалада педагогикалык билим берүүнүн илимий-теориялык жактан изилденишине талдоо жүргүзүү максаты коюлду. Ага ылайык изилдөөнүн жүрүшүндө төмөнкү милдеттер чечилди: мугалимди даярдоо маселесине арналган изилдөөлөргө талдоо жүргүзүү; педагогикалык билим берүүнү жаңылантуу процессинде алардын мазмундук классификациясын бөлүп көрсөтүү. Коюлган милдеттерди ишке ашыруу үчүн изилдөө боюнча алгачкы булактарды иликтөө, педагогикалык идеяларды талдоо методдору колдонулган. Изилдөөнүн натыйжасында болочок мугалимди даярдоо боюнча жаңыча идеялар бөлүп каралып, педагогикалык билим берүүнү модернизациялоодогу орду ачыкталды. Изилдөөнүн жыйынтыктары педагогикалык адистерди даярдоо системасынын теориялык жагдайларын иликтөөдө таяныч материал боло алат.

Аннотация: Одной из основных движущих сил системы образования является подготовка педагогических кадров. Поскольку четверть населения мира имеет прямую связь с системой образования, то этим и должно определяться место учителя в обществе. Роль учителя зависит от качества его теоретической и практической подготовки. В соответствии с этим в статье анализируется научно-теоретическая основа педагогического образования. В ходе исследования ставились следующие задачи: провести анализ исследований, посвященных проблеме подготовки учителя; выделить их содержательную классификацию в процессе обновления педагогического образования. Для реализации поставленных задач использовались методы исследования первоисточников, анализа педагогических идей. В результате выработаны предложения по подготовке будущих учителей и выявлена их роль в модернизации педагогического образования. Результаты исследования могут служить опорным материалом при изучении теоретических аспектов системы подготовки педагогических кадров.

Abstract: One of the main driving forces of the education system is the branch of teacher training. This is because a quarter of the world's population has a direct connection to the education system. In this case, it goes without saying what place the teacher occupies in society. The role of a teacher depends on the quality of his theoretical and practical training. In accordance with this, the article aims to analyze the scientific and theoretical study of pedagogical education. In accordance with it, the following tasks were solved in the course of the study: to analyze studies on the problem of teacher training; to highlight their meaningful classification in the process of updating pedagogical education. To implement the tasks set in the study, the methods of research of primary sources, analysis of pedagogical ideas were used. As a result of the research, new ideas for the training of future teachers were identified and their role in the modernization of pedagogical education was revealed. The results of the study can serve as a reference material in the study of theoretical aspects of the system of teacher training.

Негизги сөздөр: педагог; болочок мугалим; педагогикалык кадрларды даярдоо; педагогикалык кадрларды даярдоо боюнча изилдөөлөр.

Ключевые слова: педагог; будущий учитель; подготовка педагогических кадров; исследования по подготовке педагогических кадров.

Keywords: teacher; future teacher; teacher training; research on teacher training.

Коомдун өнүгүшү, ага байланыштуу мектепте билим берүүнүн мазмунунун өзгөрүшү жогорку окуу жайларынын алдына мугалимдерди даярдоо боюнча чоң милдеттерди коюуда. Билим берүү адамдарды тез өзгөрүп жаткан шарттарда жашоого даярдап, аларда ыңгайлашуу, мобилдүүлүк, конструктивдүүлүк, креативдүүлүк, чектелген ресурстарды колдонуу менен тез чечим кабыл алуу, өсүп жаткан маалымат агымын багыттоо сыяктуу сапаттарды калыптандырууга тийиш [5].

Педагогикалык билим берүү системасынын негизги милдети – коомдун мугалимдерге болгон муктаждыгын канааттандыруу гана эмес, мугалимдик кесипке татыктуу жаңы муундагы адистерди сапаттуу даярдоо талабы эсептелет. Бул маселелер педагогикалык билим берүүнүн теориялык жактан изилденишине түздөн түз көз каранды экендигин белгилеп кетүү керек.

Болочок мугалимдерди кесиптик жактан даярдоо маселеси учурда билим берүү системасында өтө маанилүү жана көп талкууланган темалардын бири болуп эсептелет. Мугалимдик кесиптин өзгөчө татаалдыгы билим берүү процессиндеги жаңы талаптар жана шарттар менен байланыштуу. Мугалимдерден жогорку деңгээлдеги компетенция, өзүнүн предметин гана эмес, ошондой эле заманбап окутуу методдору менен педагогикалык технологияларды билүү талап кылынат.

Изилдөөлөргө ылайык, бүгүнкү күндө билим берүү жаатындагы өзгөрүүлөрдөн улам, болочок мугалимдерди даярдоо системасы да жаңы ыкмаларды жана мамилелерди талап кылууда. Бул, биринчи кезекте, билим берүү процессинин динамикасы, мугалимдин ролунун өзгөрүшү, ар түрдүү коммуникативдик жөндөмдөргө ээ болуу зарылчылыгы менен байланыштуу. Мугалимден азыркы коомдогу өзгөрүүлөрдү туура баалап, аларга жооп бере ала турган татаал, көп кырдуу кесиптик чеберчилик талап кылынууда.

Жогорку окуу жайларында болочок мугалимдерди кесиптик жактан даярдоо алардын кийинки педагогикалык ишмердүүлүгүнө түздөн-түз таасир этет. Билим берүүнүн сапатын жогорулатуу үчүн мугалимдерди даярдоо процессинде алардын жеке, педагогикалык жана предметтик компетенцияларын өнүктүрүүгө өзгөчө көңүл буруу зарыл. Ошондой эле, билим берүү программаларынын мазмунун заманбап талаптарга ылайыкташтыруу мугалимдердин эффективдүү кесиптик даярдыгын камсыздайт.

Жыйынтыктап айтканда, болочок мугалимдерди даярдоо – бул билим берүү системасынын башкы элементтеринин бири. Ага жетиштүү көңүл бурулбаса, жалпы билим берүүнүн сапаты дагы төмөндөйт, ошондуктан бул маселе ар дайым актуалдуу бойдон калат.

Э. Гуссерлдин пикири боюнча, адамга дүйнө же анын кайсы бир бөлүгү эмес, дүйнөнүн “мазмуну” маанилүү [1].

Жогорку окуу жайларында студенттерди кесиптик жактан даярдоо учурунда кесиптин маанисин жана баалуулугун терең түшүнүү, ошондой эле тандалган кесиптин жашоого тийгизген таасирин аңдап билүү процесси жүрөт. Айрыкча педагогикалык багытта билим берген окуу жайлар студенттерди билим берүү тармагына жана педагогикалык кесипке даярдоонун туура ыкмаларын табуу сыяктуу татаал милдеттерди аткарат. Бул учурда педагогикалык жогорку окуу жайлардагы окуу мазмунун жана структурасын заманбап талаптарга ылайыкташтыруу зарылчылыгы келип чыгат.

Ошол эле учурда, педагогика илиминде жогорку окуу жайларында педагогикалык кесипке даярдоонун так жана бирдиктүү аныктамасы али да жок. Ошондуктан, бул түшүнүктү терең изилдеп, анын негизги аспектилери ар тараптуу кароого муктаждык бар. Педагогикалык кадрларды даярдоонун ар кандай аспектилери көптөгөн психологиялык жана педагогикалык изилдөөлөрдүн негизги багыты болуп келген, жана бул тармакта бир нече багыттар пайда болду.

Изилдөөлөрдүн биринчи багыты педагогикалык кадрларды даярдоону кесиптик-педагогикалык ишмердүүлүктүн структурасы аркылуу карайт. Бул багыттагы изилдөөчүлөр (А.И. Высокодворский, В.И. Гиневицкий, Е.Ф. Есарева ж.б.) жогорку окуу жайларында студенттерди

даярдоо болочок педагогдордун негизги кесиптик милдеттерин өздөштүрүү аркылуу ишке ашат деп баса белгилешет.

Экинчи багыт педагогикалык кадрларды даярдоонун мазмуну, формалары жана методдоруна арналган. Бул багыттагы изилдөөлөр (Е.И. Антипова, Г.А. Арутюнова ж.б.) билим берүү процесстеринде кандай ыкмалар колдонулушу керектигин аныктайт.

Үчүнчү багыт болсо мугалимдердин профессионалдык сапаттарын аныктоого арналган профессиограмма түзүү менен мүнөздөлөт. А.И. Пискунов, В.А. Сластенин жана башка изилдөөчүлөр мугалимдин негизги касиеттерин жана талаптарын изилдешкен.

Изилдөөчүлөр жогорку педагогикалык окуу жайларда студенттерди педагогикалык кесипке даярдоону ар кандай көз караштардан чыгып карашкан. Изилдөөлөрдүн негизги концепциялары эки чоң багытта өнүккөн:

- *ишмердүүлүк – функционалдуулук* (В.И. Гинецинский, В.А. Крутецкий, Н.В. Кузьмина, И.М. Машаров, А.И. Щербаков ж.б.) жана компетенттүүлүк (И.С. Батракова, Е.С. Заир-Бек, В.А. Козырев, С.А. Писарева, Е.В. Пискунова, Н.Ф. Радионова, А.П. Тряпицына ж.б.) мамиле концепциялары;

- *инсандык – ишмердүүлүк* (О.А. Абдуллина, Ю.К. Бабанский, Ф.Н. Гоноблин, В.А. Сластенин ж.б.) жана аксиологиялык (А.А. Деркач, Е.Н. Дмитриева, И.С. Ломакина ж.б.) мамиле концепциялары.

И. Арановскаянын айтымында, жогорку билим берүү системасында изилдөө багыттарынын популярдуулугу көбүнчө учурдагы билим берүү моделдерине байланыштуу, жана бул моделдер педагогикалык билим берүүгө да таандык. Биринчи моделдин өзгөчөлүгү — анын агартуучулук ишмердүүлүккө багытталгандыгында. Бул моделде адисти даярдоо идеологиялык өнүтүү түзүлүп, сырткы буйрутмалар, эрежелер жана стандарттар негизинде жүргүзүлөт. Бул учурда билим берүү системасы жалпы билим берүү жана коомдун талаптарына баш ийет [2].

Экинчи моделде, либералдык деп аталган, тескерисинче, инсандын өнүгүүсү жана анын жеке потенциалынын ачылышы негизги басым болуп саналат.

Тарыхый жактан алып караганда, Кыргызстандын жогорку билим берүү системасы ХХ кылымдын 90-жылдарына чейин биринчи моделге негизделген. Ал модел жогорку окуу жайларда билим берүүнүн максаттарын аныктоого жана билим берүү процессин уюштурууда чоң таасирге ээ болгон. Жогорку билим берүү, өзгөчө педагогикалык билим берүү, учурда бир катар маанилүү карама-каршылыктарга туш болууда. Негизги карама-каршылыктардын бири – окутуу технологияларынын билимди өздөштүрүүгө басым жасоо менен ой жүгүртүү, чыгармачылык жана инсандын жеке интеллектуалдык, руханий өнүгүүсүнө болгон муктаждыктардын ортосундагы ажырым. Бул карама-каршылык заманбап билим берүүнүн негизги көйгөйлөрүнүн бири болуп саналат.

Азыркы мезгилде жогорку билим берүү системасы баалуулуктардын жаңы шкаласын калыптандыруу процесси менен мүнөздөлүүдө. Бул процессте билим берүүнү антропологиялаштыруу жана индивидуалдаштыруу негизги багыттардын бири болуп саналат. Бул ыкмалар студенттердин кесиптик даярдыгы менен бирге алардын дүйнө таанымын кеңейтүүгө жана маданий деңгээлин жогорулатууга багытталган. Мындай көз караш билимдүү жана инсандык сапаттары өнүккөн адистерди даярдоого өбөлгө түзөт.

Изилдөөлөр көрсөткөндөй, жогорку окуу жайдагы кесиптик даярдыкта билим берүү сапатын камсыздоо жана бүтүрүүчүнүн квалификациялык талаптарга шайкеш келиши маанилүү. Буга жетүү үчүн билим берүүнүн мазмунуна гана эмес, анын натыйжаларына көңүл буруу зарыл. Бүгүнкү күндө билим берүүнүн стандарттары, көбүнчө окутуу процессинин өзүнө эмес, анын жыйынтыгына, тактап айтканда, бүтүрүүчүнүн алган компетенцияларына басым жасоодо.

2002-жылдан кийин жүргүзүлгөн изилдөөлөрдө "кесиптик тарбиялоо" жана "кесиптик социалдашуу" түшүнүктөрү кеңири талкууланууда (Н.М. Борытко, Л.А. Ларина, А.В. Мазуренко, А.В. Репринцев, С.М. Салов, Е.Н. Сорочинская ж.б.) [3]. Окумуштуулар студенттердин кесиптик даярдыгы процессинде алардын интеллектуалдык, руханий жана кесиптик потенциалын өнүктүрүүнүн маанилүүлүгүн белгилешүүдө. Мугалимдин даярдыгы студенттерди өз өнүгүүсүнүн субъектиси катары көрүүгө, демек, аларды өз кесибине активдүү жана аң-сезимдүү киришүүгө даярдоого багытталган татаал процесс болуп саналат.

Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайларында болочок мугалимдерди кесиптик жактан даярдоонун теориялык абалына, практикасына жана келечегине арналган бир катар изилдөөлөрдү бөлүп көрсөтүүгө болот:

Педагогикалык кадрларды даярдоонун теориялык-методологиялык негиздерин аныктоого, билим берүүнүн парадигмаларын аныктоого, сапатын жогорулатууга жана аларды салыштырууга, баа берүүгө, инсанга багыттап окутууга байланыштуу суроолор И.Б. Бекбоев, Э.М. Мамбетакунов, Н.А. Асипова, А.М. Мамытов, А. Алимбеков, А.Т. Калдыбаева, С.К. Калдыбаев, Н.К. Дюшеева ж.б. эмгектеринде камтылган [4].

Педагогикалык кадрларды даярдоо проблемалары ата-мекендик окумуштуулар тарабынан докторлук жана кандидаттык диссертацияларда ар тараптуу изилдөөгө алынган. Алсак, А. Алимбеков, Н.К. Дюшеева, Л.П. Кибардина, А.С. Раимкулова, Р.А. Рыскулова тарабынан изилденилип, окумуштуулар ишмердик жана кесиптик сапаттары боюнча учурдун талабына жооп берген компетенттүү адистерди даярдоого орчундуу маани берип келишүүдө.

Башталгыч класстардын мугалимдерин даярдоо, аны эффективдүү ишке ашырууга өбөлгө түзгөн каражаттарды, жолдорду, ыкмаларды жана шарттарды иштеп чыгуу маселелерине А.А. Алимбеков, М.Д. Айдарова, Н.В. Г.К. Казиева, Г.А. Касымова, Омуралиев, Н.С. Шадиев ж.б. изилдөөлөрү арналган [4].

Предметтик мугалимдерди даярдоого жана окутуунун жекече методикаларына карата Э.М. Мамбетакунов, Д.Б. Бабаев, К.М. Төрөгелдиева, А.А. Абдиев, М.С. Субанова, Б.М. Алиева, М. Курманов, К.К. Аттокурова ж.б. эмгектерди белгилөөгө болот [4]. Аталган авторлордун эмгектеринде педагогикалык кадрларды даярдоонун теориялык жана практикалык маселелерине, болочок мугалимдерди даярдоонун мазмунун жаңыландырууга, педагогикалык билим берүү аркылуу кесиптик компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга байланыштуу бир катар илимий көз караштар талдоого алынган. Муну менен педагогикалык билим берүүнүн теориялык жагдайлары толук изилдөөгө алынып бүттү деп айтууга болбойт.

Педагогикалык жогорку окуу жайларда коммуникативдик багытты коомдун шартына ылайык окутууда үзгүлтүксүз квалификациялык жогорулатуулар, конференциялар байма-бай өтүп турат [6]. Мындан ары да педагогикалык кадрларды даярдоо маселелеринин методологиясына; заманбап мугалимди даярдоонун өнүгүү келечегин ачып көрсөтө алган педагогикалык жаңылыктарды изилдөөгө карата окумуштуулардын кадамы жасай керек.

Колдонулган адабияттар

1. Гуссерль Э. Феноменология [Статья в Британской энциклопедии]. Предисл., пер. и примеч. В.И. Молчанова // Логос. – Москва, 1991, № 1, с. 12-21.
2. Арановская И. Подготовка специалиста как социокультурная проблема // Высшее образование в России, 2002, № 4, с. 115-119.
3. Дворянкина Е.К. Профессиональная подготовка будущих учителей в вузе как педагогическая проблема // Современные проблемы науки и образования, 2007, № 5, с. 47-51.
4. Сулайманова Р.Т. Кыргызстанда педагогикалык кадрларды даярдоо маселесинин теориялык жактан изилдениши // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына, 2021, № 4(108), 53-58-66. – Режим доступа: https://vestnik.knu.kg/wp-content/uploads/2023/01/VKNU2021_4.pdf
5. Калдыбаева А.Т., Сулайманова Р.Т. Кыргызстандагы заманбап билим берүүнүн тенденциялары жана көйгөйлөрү // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына, 2023, № 2(114), 43-50-66.
6. Сулайманова Р.Т., Нурбаева А. Кыргыз республикасынын эл мугалимдери // Вестник КНУ им. Ж. Баласагына, 2023, № 2(114), 64-68-66.